

Parti İçi Demokrasi Uygulamaları Açısından Siyasi Parti Üyelerinin Sosyolojik Analizi

Sociological Analysis of Political Party Members in Terms of Intra-Party Democracy Practices

Metin ÖZKUL¹ - Amine AYDIN²

Abstract

Political parties are organizations that makes the theory of right to vote and be elected to practice in democratic regimes. The idea that constitutes the basis of this study is to determine the quality of the internal democracy in the parties as the basic condition of the democratic process and it aims to reveal the variety of meanings attributed to the concept of internal democracy and to try to determine the sociological factors that determine this meaning. It is thought the rules which constitute the legal basis of the parties and its effects on the way of organizing and the sociological characteristics of the individuals who form the human element of any party are thought to determine the functioning of the party in political life. As a basic assumption of the study, the concept of “intra-party” local democracy was discussed and the data obtained from the members and administrators of the political parties who participated regularly in general and local elections between 2002 and 2016 were analyzed in an area where we limited the province of Isparta.

Keywords: *Democracy, Political culture, Intra-party democracy, Right to vote and be elected.*

Öz

Siyasal partiler demokratik rejimlerde, seçme ve seçilme hakkının kuvveden fiile geçmesini sağlayan örgütlenmelerdir. Çalışmanın dayanağını oluşturan düşünce; demokratik işleyişin temel şartı olarak parti içi demokrasi anlayışının partilerdeki niteliğini belirlemek olup, parti içi demokrasi kavramına yüklenen anlam çeşitliliğini ortaya koymak ve bu anlamı belirleyen sosyolojik faktörleri belirlemeye çalışmak amacını taşımaktadır. Partilerin hukuki dayanağını oluşturan kurallar ve bunun örgütlenme biçimine yönelik etkileri ile herhangi bir partinin insan unsuru yönünü oluşturan bireylerin sosyolojik özelliklerinin, partinin siyasal yaşamdaki işleyişini belirlediği düşünülmektedir. Çalışmanın temel varsayımı olarak sınırlanmaya çalışılan bu düşünce doğrultusunda “parti içi demokrasi” kavramı tartışılmış ve Isparta il merkezi olarak sınırlandırdığımız bir alanda, 2002 ile 2016 yılları arasında genel ve yerel seçimlere düzenli olarak katılmış partilerin üye ve yöneticilerinden elde edilen veriler analiz edilerek, parti içi demokrasi kavramının içeriğini oluşturan anlam çeşitliliği ve bu anlamın sosyolojik dayanakları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, Siyasal kültür, Parti içi demokrasi, Seçme ve seçilme hakkı.*

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, e-mail: metinozkul@sdu.edu.tr.

² Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, amine_sosyolog27@outlook.com.

ORCID Numarası/ORCID Numbers: 0000-0003-2511-9780¹ / 0000-0001-6658-4422²

Giriş

Demokrasi eski çağlardan bu yana bilinen bir yönetim şekli olup tarihsel süreç içinde geçirdiği değişim, anlam ve uygulamadaki farklılaşma ile birlikte günümüze kadar gelmiş ve artık günümüzde küresel düzeyde siyasal rejimlerin vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Demokrasinin anlam ve niteliği Yunan demokrasilerinden beri farklı hüviyetlere bürünse de dünya çapında demokrasiye yönelme durumu halen devam etmektedir. Modern demokrasi, doğrudan demokrasiden dolaylı (temsili) demokrasiye doğru bir değişim geçirmiş ve artık işlevini temsili kurumlar aracılığıyla yerine getirmektedir. Günümüz demokrasilerinde en önemli temsili kurum niteliğinde olan siyasi partiler siyasal rejimin işleyişi açısından kilit rol oynamaktadırlar. Demokrasinin bu tür temsili kurumlar aracılığıyla işletilmesinden dolayı halk kendisini yönetecek idarecileri seçmekte ve buna bağlı olarak seçme ve seçilme hakkını da kullanma fırsatı bulmaktadır. Dolayısıyla siyasi partilerin iç işleyişinin demokratiklik düzeyi yönetilen kesimin (partizan ve sempatizan) siyasi katılma düzeyini de belirlemektedir. Parti içi demokrasi, halkın yönetime doğrudan katılım imkanı bulamadığı ve siyasi partiler aracılığıyla siyasi katılımın sağlandığı çağdaş demokrasilerde önemli bir yer tutmaktadır. Nasıl ki günümüzde demokrasi denince siyasi partiler akla geliyorsa, benzer şekilde siyasi partiler denilince de parti içi demokrasi gündeme gelmektedir. Dolayısıyla demokrasinin temel kurumlarından biri olan siyasi partilerin kendi içinde parti içi demokrasiyi güvence altına alması halkın gerçek temsili açısından oldukça önem arz etmektedir.

Ülkemizde parti içi demokrasi, siyasi tartışmalar içinde, en çok üzerinde durulan konulardan biridir. Parti içi demokrasiyle ilgili hukuki bir yükümlülük ya da zorunluluğun olmaması, parti içi demokrasi uygulamalarının parti yönetiminin serbest inisiyatifine bırakılmış olması, siyasi kültürün parti liderliğini önemsemesi gibi faktörler parti içi demokrasinin siyasi partiler tarafından ya uygulanmamasına ya da çok az ve çoğu kez göstermelik ya da keyfi bir şekilde uygulanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle ülkemizde parti içi demokrasinin olmadığı ve sadece siyasi partilerin söylemlerinde olduğu görüşü kamuoyunca en çok paylaşılan bir görüştür. Toplumun siyasal kültürü ile siyasi partilerin buna yönelik uygulamaları, siyasi partilerin programlarında da demokrasiden ziyade farklı uygulamalarla kitleleri etkilemeye çalışması parti içi demokrasi uygulamalarını güçleştirmektedir. Parti içi demokrasinin uygulanmamasıyla ilgili yaygın kabul gören nedenlerden biri “lider sultanı” olarak kabul edilir. Ancak siyasi partiler içinde parti içi demokrasi uygulamalarının işlemlerini ya da sekteye uğramasını sadece lider sultanı veya oligarşik eğilimler ile açıklamak yetersiz kalır. Parti içi demokrasiyi engelleyen pek çok sebep olmakla birlikte ülkemizde siyasal kültür en önemli sebep olarak gösterilmektedir. Bir toplumun demokrasiye yaklaşımı ve sahip olduğu siyasal kültürü o ülkede demokrasinin işlemlerini kolaylaştırabilir ya da sekteye uğratabilir. Aşağıda verileri sunulan alan çalışması da baz alınarak ifade edilecek olursa, bireylerin tutum ve davranışlarına etki eden demografik özellikler, eğitim düzeyleri, toplumsal ihtiyaç ya da beklentiler, partilerin siyasi/ideolojik hedefleri ve görev paylaşımı, parti lideri ve partinin çeşitli kademelerinde görev alan yöneticilere atfedilen anlam gibi pek çok faktör parti içi demokrasi ve uygulamalarına yönelik talepleri etkilemektedir. Dolayısıyla parti tabanının sahip olduğu siyasal kültür, bunun oluşturduğu ideolojik ve davranışsal tutumlar, bireylerin içinde bulunduğu toplumsal koşullar ve ihtiyaçlarla birleşerek parti içi demokrasiye yüklenen anlamın dayanakları ortaya çıkmaktadır. Eldeki çalışma da, bu dayanakların çeşitliliğini ortaya koymayı amaçlamış ve ülkemizin, belirli bir tarihten bu yana, halkın temsili kabiliyetini kazanmış partilerinin üyelerinden elde ettiği verileri bu amaçla analiz etmeye çaba göstermiştir.

1. Demokrasi

Amerikan Özgürlük Bildirgesi’ni hazırlayan ve köleliği kaldırarak Amerikan demokrasisinin kökleşmesinde büyük rolü olan ABD başkanlarından Abraham Lincoln’ün ifade ettiği “halkın, halk için halk tarafından

yönetimi” demokrasinin en bilindik tanımıdır³. Demokrasi kavramı, Yunanca’da halk, halk kitlesi ve tam yurttaşlık anlamına gelen “demos” ile egemen olma veya iktidar kullanma gibi anlamlara gelen “kratein” sözcüklerinden oluşmaktadır⁴. Bu bakımdan sözcük anlamına göre demokrasi halkın iktidarı yani iktidarın halka ait olması demektir. Demokrasinin sözcük anlamı açık ve anlaşılır olmasına rağmen bu durum demokrasinin ne olduğunu anlamak için yeterli değildir⁵. Sartori şöyle der: “Oysa demokrasi temsil etmek demektir”⁶. Nitekim demokrasinin hem kavramsal hem de kurumsal düzeyde geçirdiği değişim ve dönüşüm de bunu doğrular niteliktedir. 18. yüzyılın sonuna kadar demokrasi doğrudan demokrasi iken 18. yüzyıldan günümüze hem doğrudan hem de dolaylı demokrasi olarak varlığını sürdürmektedir⁷.

19. yüzyıldan sonra demokrasi kuramlarına genel bir bakış açısıyla yaklaşıldığında halk yığınlarını doğrudan ilgilendiren demokrasinin kurumsal düzeyde ele alındığı görülmektedir. Hem klasik hem de modern yaklaşımlar, içinde bulunduğu mevcut siyasi koşullar üzerinden şekillenmektedir. Demokrasinin kimlik değişikliğine sebep olan bu durum, demokrasiyi ortaya çıktığı doğrudan demokrasiden çok daha farklı bir konuma getirmektedir. Temsilci konumundaki yöneten ile asıl iktidar sahibi olan yönetilenler (halk) bağlamında yapılmış birçok çalışma olmakla birlikte, kuramların odak noktası iktidar sahipleridir. Demokrasi hep onu işleten kurumlar ve yöneten iktidar üzerinden vurgulanmıştır. Burada Vergin’in de ifade ettiği gibi analizler siyasetin belirleyiciliğine dikkat çekmektedir⁸. İkinci Dünya Savaşından sonra siyasal iktidar ve demokrasiyi konu alan çalışmalarda temel vurgu kurumlardan tutumlara doğru kaymıştır. 1950’lerin sonlarında siyasette ortaya çıkan siyasal kültür yaklaşımı mevcut sistemleri toplumların tutumları üzerinden açıklamaya başlamıştır⁹. Fakat tutumlara yönelik bu araştırmaların sonunda gelinen nokta iktidar sahipleri üzerinden değerlendirilen bir demokrasidir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında yaşanan iki gelişme sonrasında elit olgusu saptanmıştır. Birincisi totaliter yönetimlerin hızla yaygınlaşması ve demokrasiyi tehdit etmesi, ikincisi ise ampirik araştırmaların yapılması ile klasik demokrasinin dayandığı halk unsurunda, kuramcıların aradığı niteliklerin neredeyse hiçbirinin olmamasıdır. Özellikle ABD’de yaygın şekilde yapılan seçmenlerin oy verme davranışlarına yönelik araştırmalar demokratik vatandaş tipinin bulunmadığını saptamıştır¹⁰. Benzer şekilde Almanya’nın Weimar Anayasası kâğıt üzerinde Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki muhteşem bir başarı olmasına rağmen uygulamada işe yaramaz olduğu anlaşılmıştır. Zira o günlerde çok az sayıda Alman, demokrasiyi destekliyordu¹¹. Weimar Cumhuriyeti’nin halkın kısmen kayıtsızlığı kısmen de desteğiyle tarihin en acımasız diktatörlüklerinden birine dönüşmesi gerçeği söz konusu bulguları destekleyince demokrasinin halk demokrasisi olmaktan ziyade bir elit demokrasisi olarak görülmesine neden olmuştur¹². Zira demokratik elit kuramcılarına göre, elit yönetici sınıfın denetlenebildiği ve yarışmacı bir ortamın olduğu, siyasi yarışa katılanlardan birinin halk tarafından seçilerek iktidara getirildiği koşullara sahip toplumlar demokratik toplumlar olarak düşünülmektedir¹³.

2. Demokrasinin Temel Kurumlarından Biri Olarak Siyasi Partiler

Çağdaş devletlerde demokrasinin işleyişi için temel kurumlara ihtiyaç vardır. Bu kurumların başında ise siyasi

³ Schmidt 2002, 16.

⁴ Schmidt 2002, 13.

⁵ Sartori 1993, 63-64.

⁶ Sartori 1993, 8.

⁷ Holden 2007, 2-6.

⁸ Vergin 2008, 135.

⁹ Roskin 2011, 10.

¹⁰ Mumcuoğlu 1982, 26.

¹¹ Roskin 2011, 10.

¹² Mumcuoğlu 1982, 26.

¹³ Öztekin 2010, 32.

partiler gelmektedir. Siyasi partiler demokrasinin öznesi olan halkın yönetime dâhil olması noktasında kilit rol oynamaktadır. Siyasi partiler halkın seçme ve seçilme hakkını kullanmasında aracı konumundadırlar. Meşruluk, yönetimin egemenliğinin geçerli olduğu ve genel olarak itaat edilmesi gerektiğini düşünen halkın kitlesel bir kanaatidir¹⁴. Kurumların meşruiyeti de toplum tarafından onaylanması açısından ele alınabilir. Dolayısıyla siyasi partileri demokrasinin temel kurumlarından biri olarak ifade ederken, halkın kitlesel kanaati neticesinde meşruluk kazanması, temel kurum olarak nitelendirilmesine sebep teşkil etmektedir. Günümüzde siyasi partiler, demokrasiden bağımsız düşünemediği gibi aynı şekilde çağdaş demokrasiler, siyasi partiler aracılığıyla işlevlerini yerine getirmektedir. Demokrasinin çoğunlukla temsil yoluyla, yani halk tarafından seçilen idarecilerle gerçekleştirildiği bu dönemde partiler, seçme ve seçilme sürecinin dolaysız aracı olarak işlev görmektedirler. Demokratik sistem çoğu kez siyasi parti sistemi olarak işlemektedir. Kelsen'in de vurguladığı gibi, çağdaş demokrasiler tamamen siyasi partiler üzerine kurulmuştur¹⁵. Diğer taraftan siyasi partilerin halka sundukları farklı programları uygulayabilme imkânını, dönem dönem yenilenen seçimler yoluyla gerçekleştirdikleri göz önünde bulundurulduğunda, siyasi partiler halka sundukları programları uygulayabilmek ya da muhalif olarak görevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duydukları yetkiyi halktan alırlar¹⁶. Dolayısıyla halk bu siyasi kurumun faal aktörüdür. Demokrasinin esas niteliğini belirleyen halkın yönetimi göz önünde bulundurulduğunda, siyasi partilerin, demokrasinin temel kurumlarından biri olarak görülmesinde halk, faal aktör olarak temel rol oynamaktadır.

Demokratik rejimlerde siyasi partilerin önemli işlevlerinden biri, kendisini destekleyen seçmen ve farklı sosyal grupların çıkarlarını bağdaştırmak, seçim sonrası çoğunluğu elde eden partinin hükümeti kurması ve devleti idare etmesi, bir diğer işlevi ise kendi partisinin yönetici kadrosunu yetiştirmesi, eğitmesi ve devletin iç ve dış sorunları ile ilgili toplumu aydınlatmasıdır. Bir partinin yapısını oluşturan kesimin birincisi partinin çekirdeğini oluşturan profesyonel politikacılar; ikincisi partizanlar, militanlar ve partiye üye olanlar; üçüncüsü ise partiye oy veren, ilgi duyan seçmenler, yani sempatanlardır¹⁷. Diğer sosyal grupların aksine siyasi partiler örgütlü ve yapısal bir şekle sahiptir. Onlar sadece hükümet politikalarını etkilemekle kalmaz aynı zamanda seçim yoluyla iktidardaki hükümetin yerini alır ve ondan sonra ulusal politikaları uygular ve kontrol eder. Siyasi partiler temel destek oluşturmak için insanları partiye üye yapar. Ortak bir politika üretmek amacıyla toplumdaki farklı çıkar gruplarını bir araya getirirler. Parti tabanına hizmet ederken aynı zamanda onları eğitirler. Bunu, kitlelere sosyal problemleri vurgulayarak, bu problemlerin nasıl çözüleceğini ve vatandaşların nasıl daha iyi yaşayacağı ile ilgili yaklaşımların altını çizerek yaparlar. Siyasi partiler devlet ile vatandaşlar arasındaki bağı sağlar ve böylelikle vatandaşın; temsilci, sorumlu ve cevap veren hükümet arzusunu realiteye dönüştürürler. Siyasi partiler hedeflerini gerçekleştirmek için düzenli seçimler yoluyla devlet iktidarı için rekabet ederler¹⁸.

3. Parti İçi Demokrasi

Günümüzün demokrasi anlayışının özünde ya da doğasında sosyolojik bir katılımın varlığı söz konusudur. Zira demokrasi siyasi alanda, aşağıdan yukarıya yani geniş olarak seçmenin, daha dar olarak da parti üyelerinin katılımıyla kurumlaşan bir olgudur. Bu anlamı, aşağıda da belirtileceği gibi hem hukuki tanımlamalarda hem de bilim insanlarının çalışmalarında görmek mümkündür. Dolayısıyla demokrasinin şu veya bu şekilde eksiklik göstermesi ya da eleştiriye tabi tutulması kavramın anlamından çok uygulamalardaki kapsamının daralması ya da daraltılmasıyla ilgilidir. Bu ise toplumun siyasal kültürüyle açıklanabilecek bir husustur. Zira siyasi oluşumları şu veya bu şekilde ayakta tutan veya iktidara iten güç toplumun bireyleridir. Demokrasinin anlam içeriğini kısmen ya da tamamen dışlayan uygulamalara “sadece oy vererek de olsa” toplumsal rızanın gösterilmesi, özellikle parti bürokrasisi nezdinde, demokrasi dışına çıkma cesaretini kuvvetlendirici bir etki yapacağı açıktır.

Parti içi demokrasiyi, uyulması gereken temel bir ilke olarak kabul eden ve bunu anayasalarında belirten ülkelerde, parti içi demokrasinin tanımının partinin iç düzeninin ya da çalışmalarının demokratik ilkelere uygun

olması gerektiği hükme bağlanır ve parti içi demokrasinin kavramsal sınırı konusunda fikir birliği vardır. Nitekim Türkiye’de de parti içi demokrasinin sınırı aynı şekilde belirlenmiştir¹⁹. Siyasi Partiler Kanununun 93. maddesi, “Siyasi partilerin parti içi çalışmaları, parti yönetimi, denetimi; parti organları için yapılacak seçimler ile parti genel başkanlığınca, genel merkez organlarınca ve parti gruplarınca alınan kararları ve yapılan eylem ve işlemleri parti tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz.” ifadesi ile partilerin iç işleyişlerinde, yani; partinin yönetimi, denetimi, parti içi seçimler ve parti tarafından alınacak kararlar, eşitlik ilkesi dikkate alınarak demokratik esaslara uygun yapılması belirtilmektedir²⁰.

Türkiye’de parti içi demokrasi uygulamalarını inceleyen bir siyaset bilimci olarak Tuncay, parti içi demokrasinin tanımını şu şekilde yapmaktadır: Siyasi partilerin örgüt içi düzenlemelerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması sürecine parti içi demokrasi diyebiliriz²¹. Kabasakal ise, parti içi demokrasiyi bir partide demokrasinin var olup işleme olarak tanımlayıp, parti içi demokrasinin göstergesi olarak da parti üyelerinin haklarını gözetmesi, parti içi yarışın ve kongrelerin yönetimden bağımsız gerçekleşmesi, adayların belirlenmesinde üyelerin etkin katılımını örnek göstermektedir²². Bu tanımlamalar da göstermektedir ki, hem genel anlamda halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi (TDK) olarak tanımlanan demokrasi kavramının tanımında hem de “parti içi demokrasi gibi” demokrasinin uygulama alanlarında esas olan, tabanın yani ilgili halkın ya da kamuoyunun katılımı temel anlamsal vurguyu oluşturmaktadır.

Dolayısıyla modern demokrasilerde, halkın katılımını sağlama aracı olan siyasi partilerin parti içi işleyişinin demokratik ilkelere uygun eşitlikçi bir içeriğe sahip olması gerekir, aksi bir durumda o rejimin demokratikliği anlamını yitirir. Parti içi demokrasi sadece partilerin bir iç meselesinden ibaret olmayıp, modern demokrasi anlayışının gerekli bir unsuru ve halkın iradesini ortaya koymanın bir güvencesidir²³.

3.1. Oligarşinin Tunç Yasası ve Türkiye’deki Siyasi Partiler İçin Geçerliliği

Her örgütte (bu örgüt ister bir siyasi parti veya bir sendika olsun) oligarşik eğilimler yer almaktadır. Bu durum insan doğasıyla açıklanabileceği gibi örgütlenme gereğinin de bir sonucu olarak düşünülebilir. Zira her birey ya da küçük bir grup diğerlerinden güçlü olmak ister. Doğada da, toplumda da hemen her konuda yararlı imkânlar kısıtlıdır. Güç bunların elde edilmesinde önemli bir kaynaktır. Bireyin ya da içinde bulunduğu küçük bir grubun bu kaynaklardan, daha geniş kitlelere göre, daha fazla faydalanma arzusu oligarşik ya da otoriter eğilimin en önemli motivasyonel unsuru olmuştur. Bütün grup örgütlenmelerinde olduğu gibi parti örgütlenmelerinde de, örgütlenmenin gereği olarak, kendiliğinden ikili bir yapı oluşur. Bir yanda “yöneten” olarak kendilerini şu veya bu özelliklerine, kabiliyetlerine göre kabul ettirmiş küçük bir grup oluşurken diğer yanda “yönetilen” olarak yönetenin kendi üzerindeki etkisini şu veya bu nedenle kabul etmiş daha geniş bir grup oluşur. Daha basit bir şekilde söylemek gerekirse, herhangi bir siyasi parti yapılanması doğal olarak yöneten azınlık ile yönetilen çoğunluk olarak iki ana unsurdan oluşmaktadır. Yönetici azınlığın idare ettiği kitleleri etkileyebilme ve kontrol altına alabilme gücü otoriter ve oligarşik oluşumların doğmasına yol açabildiği gibi varlığını da devam ettirmektedir²⁴. Michels’in “oligarşinin tunç yasası” olarak isimlendirdiği bu durum evrensel bir durumdur. Zira

¹⁹ Küçük 2017, 86-87.

²⁰ Tezcan 2013, 38.

²¹ Tuncay 2000, 52.

²² Kabasakal’dan aktaran Teksoy 2010, 2.

²³ Bosuter 1969, 14-15.

²⁴ Vergin 2008, 127.

Michels'e göre demokratik örgütlerin olduğu her yerde oligarşi vardır ve örgüt ne kadar büyürse oligarşi de o kadar kuvvetlenir²⁵. Ona göre otoritelerin atanmasında uygulanan yöntem ne olursa olsun, isterse düzenli aralıklarla yapılan ve sürekli yenilenen seçimler olsun, yönetici otorite, iktidarını koruma ve devam ettirme eğilimindedir. Tamamen demokratik olan yapılarda bile bu eğilim söz konusudur. Ancak demokratik kurumlar bu tür eğilimleri engellemeye tamamen olmasa da muktedirlerdir. Duverger de, otoriteyi kuran insanların iktidarlarını uzun süre koruma ve çevresindekileri kendilerine bağlı kişilerden seçme eğiliminde olduğunu ama “oligarşinin tunç yasası” kuramının kısmen geçerli olduğunu belirtmektedir²⁶.

Michels'e göre oligarşik eğilimlerin önemli bir sebebi teknik ve idaridir. Siyasi parti örgütlerinin büyüklüğü ile geniş üye kitlesi oluşmuştur. Geniş üye kitlesi parti içindeki kararların doğrudan alınmasını zorlaştırmaktadır. Örgütlenme ile beraber parti içi işleyişin daha kolay yürütülmesi için uzmanlaşmış bir yönetici azınlık meydana gelir. Böylelikle partinin örgüt yapısı büyüdükçe üyeler partide alınan kararlara daha az katılır ve lider kadrosu üyelerin denetiminden uzaklaşır. Böylelikle liderin parti içindeki etkisi artarken üyelerin de giderek katılımı azalır²⁷.

Sarıbay, 2000'lerde Türkiye'deki siyasi partileri değerlendirirken birkaç parti dışında oligarşinin tunç yasası ile izah edilemeyecek hiç bir parti olmadığını, partilerde liderlik koltuğunun uzun süre aynı kişilerde olduğunu ve partilerin hemen hemen hepsinde elit bir kadronun uzun süre görevde kaldıklarını belirtmiştir²⁸.

Siyasi partilerde oligarşik eğilimleri önlemenin ilk koşulu parti içinde demokratik usullerin yasal bir zorunluluk haline getirilmesidir. Böylelikle parti lideri ya da azınlık grubun keyfi eğilimleri önlenmiş olur. Siyasi partiler içinde Siyasi Partiler Kanunu'nda demokratik seçim usullerini güvence altına alacak değişikliklerin yapılması oligarşik eğilimleri önlemek için bir gerekliliktir. Tuncay da hukuki düzenlemelerin özel bir öneminin olduğunu, çünkü anayasa hükümlerinin, düzenlemenin sınırlarını belirlediğini ve siyasi partilerin işleyişini ortaya çıkardığını belirtir²⁹. Amerikan siyaset bilimci Schattschneider, aday gösterme usulünün niteliğinin partilerin de niteliğini belirlediğini; milletvekili adaylarını belirleme yetkisi kimde ise partinin gerçek sahibinin de o olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla parti bürokrasinin aday tespit yöntemlerinin tercihi noktasındaki inisiyatifi parti içi demokrasinin akıbeti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir³⁰.

Türkiye'de Siyasi Partiler Kanunu (SPK), aday tespit yöntemi ile ilgili tercihi partilerin tüzüklerine bırakmakta, ancak parti tüzükleri, parti üyelerinin katılacakları bir önseçim yönteminin tercih edilmesi halinde, önseçim sürecinin SPK'da yer alan hükümlere göre yürütüleceğini bildirmektedir³¹. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda başlangıçta üyelerle önseçim zorunlu iken 1986'da yapılan bir değişiklik ile bu zorunluluk kaldırılmıştır³². Bu durum oligarşik eğilimleri kuvvetlendiren uygulamaların siyasi partiler tarafından uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Diğer yandan temsili demokrasiyi doğuran sebeplerden birisi toplumların hem nüfus hem de coğrafi olarak doğrudan demokrasinin uygulanmasını olanaksız kılacak bir düzeyde bulunmasıdır. Bu aşamada delegelik sistemi, üye sayısının iletişimi güçleştirecek düzeye ulaştığı siyasi partilerde, üyelerin temsil edilmesi açısından işlevselliğe sahiptir. Siyasi partiler düzeyinde, seçim kolaylığı sağlama noktasında, üyeler tarafından seçilen delegelerle

²⁵ Kuş 2010, 32.

²⁶ Duverger 1998, 75-177.

²⁷ Küçük 2017, 33-344.

²⁸ Sarıbay 2001, 93-94.

²⁹ Tuncay 2000, 51-52.

³⁰ Küçük 2017, 201.

³¹ Özbudun 2011, 288.

³² Önal 2007, 60.

seçimlerin yapıldığı delegelik sistemi temsili demokrasinin bir neticesidir. Tuncay üyelikten sonra, delegelik sisteminin, parti içi demokrasiyi vurgulayan önemli bir gösterge olduğunu ve partilerin demokrasi anlayışlarını ve demokrasiye ne kadar yatkın olduklarını gösterdiğini ifade eder³³. Ancak oligarşik eğilimlerin olduğu siyasi partilerde delegeler parti üyelerini temsil etmekten ziyade parti yöneticilerinin istekleri doğrultusunda faaliyet göstermektedirler. Dolayısıyla delegelik sistemi, bir yönüyle seçim kolaylığı sağlama noktasında parti içi işleyişin demokratikliğine katkı sağlarken diğer yönüyle parti yöneticilerinin tekelinde parti içi demokrasiyi zedeleyen bir mekanizmaya dönüşebilmektedir. Türk, parti içi demokrasi açısından SPK'nın eleştirilebilecek çok yanının olmadığını, zira kanuna göre, siyasi partilerin isterlerse aday seçimini önseçimle yaptırabileceğini ifade etmektedir. Ona göre Türkiye'de parti içi demokrasi uygulamalarına yönelik sorunlar yasalarda değil, demokrasinin yazısız kurallarının toplumda ve siyasi aktörlerde yerleşmemesinden ya da içselleştirilmemesinden kaynaklanmaktadır³⁴.

Çapoğlu, demokratik sistemin işleminin siyasi partilerin niteliğine bağlı olduğunu, eğer siyasi parti örgütlenmesi hiyerarşik bir yapılanma içinde lider ve yakın çevresinin tartışılmaz üstünlüğüne ve sürekliliğine yol açıyorsa parti içinde oligarşik bir yapıdan söz etmenin mümkün olduğunu belirtir. Çapoğlu, Türkiye'de siyasi partilerin oligarşik bir yapıda olduğunu, değişime kapalı olduğunu ve siyasi parti lideri ve çevresinin parti içindeki iktidarı ele geçirdikten sonra bütün örgütsel çabalarını iktidarlarını korumaya yönelttiklerini söyler ve bu durumun siyasi partileri siyasi tikanıklığın ya da krizlerin ana kaynaklarından biri yaptığını ifade eder³⁵. Çapoğlu burada geçmişten buyana süre gelen ve hala devam etmekte olan bir durumu ortaya koymaktadır. Mills'in de ifade ettiği gibi, siyasetçilerle ilgili açık ve kesin görüş sunmak ve dönemimizi anlamak için geçmişteki emsalleri üzerinden değerlendirmek gerekmektedir³⁶.

Vergin, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de siyasetin (demokrasi açısından) belirleyiciliğine dikkat çekmektedir. Tanzimat ve Cumhuriyet'in Türk siyasetindeki belirleyiciliğine dikkat çekerek, bu iki siyasi olayın da, ne toplumsal ne de ekonomik yapının ivmesiyle değil, alınan siyasi kararlar sonucunda meydana geldiğini ifade eder. Birinin siyasi bir heyet ve diğerinin ise Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kararları sonucunda olduğunu belirtir³⁷. Nitekim Türk demokrasi tarihi açısından değerlendirildiğinde, çok partili döneme geçiş aşamasına kadar toplumsal ve ekonomik yapıyı etkileyen ve köklü değişikliklere sebep olan pek çok kararın ve yeniliğin siyasi yöneticiler tarafından alındığı görülmektedir. Günümüzde ise, Türkiye'deki siyasi partilerin iç işleyişi açısından değerlendirildiğinde, parti içi işleyişin, partinin öznesi olan parti üyelerinden ziyade parti yöneticileri tarafından şekillendirildiği görülmektedir.

3.2. Parti İçi Demokrasi ve Siyasal Kültür İlişkisi

Siyaset bilimciler İkinci Dünya Savaşı'na kadar hep kurumsal ya da alışılmış sosyolojik paradigmalardan biri olan 'yapısalcı' bir yaklaşımla hareket etmişlerdir. Demokrasiye yönelik argümanlar genellikle onu işleten kurumlar ve yöneten iktidar aktörleri üzerinden vurgulanmıştır. Pareto'nun "*elit ve elit olmayanlar*" ayrımı, Michels'in "*Oligarşinin Tunç Yasası*" kurumsal, diğer bir deyişle de yapısal yaklaşımlardır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra temel vurgu kurumlardan tutumlara doğru kaymıştır. 1950'lerin sonlarında siyasette ortaya çıkan siyasal kültür yaklaşımı mevcut sistemleri toplumları oluşturan birey ve grupların tutumları üzerinden açıklamaya başlamıştır. Siyasal kültür, kuram olarak Gabriel Almond ve Sidney Verba'nın ABD, İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika'yı kapsayan çalışmaları olarak "*The Civic Culture*" ile siyaset bilimine giriş yapmıştır. Bu çalışmaya

³³ Tuncay 2000, 193-194.

³⁴ Türk 2009, 187.

³⁵ Çapoğlu 1994, 37-39.

³⁶ Mills 1974, 312.

³⁷ Vergin 2008, 137.

bireysel tutumlardan toplumsal olana ulaşma çabası hakimdir³⁸. Modernleşmenin bir sonucu olarak yeni ve yoğun yerleşim birimleri olan kentsel alanlarda yaşayan insanları araştırma evreni olarak belirleyen bu çalışmada, makro düzeyde kent kültürü ve bu kültürün bir parçası olarak insanların temsil ettiği siyasal kültür, benzerlikleri ve farklılıkları dikkate alınarak sınıflandırılmakta ve siyasal kültür tipleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada katılımcı, tebaa ve cemaatçi olmak üzere üç siyasal kültür tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre; katılımcı siyasal kültürde halk siyaset hakkında çok şey bilmektedir ve siyasete katılma gereği hisseder. Tebaa siyasal kültüründe halk siyasetten haberdardır ama katılma konusunda ihtiyatlı ve daha çok itaat etmeye koşullanmıştır. Cemaatçi siyasal kültür ise dar görüşlü ya da sadece kendi o anki endişelerine odaklanan bir kültürdür. Bu kültürün bireyleri siyasetten pek haberdar değildir ve siyasal etkinliklere fazla katılım göstermezler³⁹.

Toplumların siyasal rejimleri birbirine benzer olsa da siyasal kültürleri farklılık arz etmektedir. Tek bir kişinin yönettiği toplumdan birinde yöneten kişi despot olarak ortaya çıkıp zulmederken diğer toplumda yöneten kişi adalet ile hükmedebilmektedir. Benzer şekilde yönetilenler nazarında bakılacak olursa bir toplumda halk kitleleri zulmeden yöneticiye boyun eğerken diğer toplumda adalet ilkesinden ayrılan yöneticiyi makamından indirebilmektedir. Günümüzde çoğu ülkenin siyasal rejimi demokrasi olarak ifade edilirken bu ülkelerdeki demokratik uygulamalarda yani demokrasinin işleyişinde birçok farklılıkların olduğu bilinmektedir. Bu farklılıkların nedenleri üzerinde duran sosyal bilimcilerin çoğu bunun ana nedeni olarak her toplumun kültürel özelliklerinin farklı olması şeklinde bir genelleme yapmaktadırlar. Gerçekten Marx'ın 'kapitalist üretim-Asya Tipi Üretim' Tonnie's'in 'cemaat-cemiyet', Durkheim'in 'mekanik-organik işbölümü', Prens Sabahaddin'in 'tecemmüi-ıfıradı toplum' kavramlaştırmaları ve Weber'in 'geleneksel-raryonel', Parsons'ın 'anamlı ve dolaylı ilişkiler' şeklindeki eylem sınıflandırmalarının gerçekte işaret ettikleri husus toplumlarda görülen bu kültür farklılıklarıdır.

Kültür uzun bir tarihi süreçten süzülerek gelir ve kısa sürede edinilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla kültür tarafından şekillenmiş bireylerin toplumsal olan her alana dair kabullendikleri ortak davranışlar mevcuttur. Bir toplumda siyasal olgulara yönelik olarak oluşturulmuş kanaat ve inançlar, tutum ve davranışlar o toplumun siyasal kültürünü meydana getirir⁴⁰. Siyasal kültür, yurttaşların siyaset ve toplum konusundaki değerleri ve kanaatleridir⁴¹.

Günümüz demokrasisi karmaşık bir kurumlaşmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Hükümet, parlamento, parti, yargı, medya, sivil toplum kuruluşları ya da baskı grupları bu karmaşık sistemin en önemli unsurları olarak kabul edilir. Bu kurumsal oluşumların bazıları siyasal sistemin işlevselliğinin doğrudan faillerini içinde barındırırken diğerleri daha çok 'denetim' işlevi üstelenerek daha dolaylı bir etki konumundadırlar. Bu sistem içinde partiler birinci grupta gösterilebilir. Zira partiler hem siyasal aktörlerin belirlendiği bir oluşumdur hem de toplumsal yönetim ihtiyacının hangi noktalarda yığıştığının somutlaştığı yerlerdir. Dolayısıyla konumuz olan parti içi demokrasinin, liyakatli siyasal aktörlerin ortaya çıkması, toplumsal yönetim ihtiyacının objektif bir şekilde belirlenmesi ve sonuç olarak bir partinin oluşturacağı toplumsal yararın azami düzeyde gerçekleşebilmesi açısından çok büyük bir önemi vardır. Bütün bu beklentilerin yerine gelmesi toplumun siyasal kültürünün demokrasiyi içselleştirme derecesiyle doğru orantılıdır. Demokrasi toplumun üyeleri nezdinde ne kadar içselleştirilmişse bunun parti içi demokrasiye yansması da o kadar olacaktır. Sarıbay demokrasiyi, *demokrat* insanlar olmadan yürütülmesinin imkansız olduğu bir rejim olarak görür ve demokrasiyi besleyecek olgunlaşmış bir kültürün hala eksik olduğunu ifade eder⁴². Nitekim parti içi demokrasi açısından ele alındığında, demokratik bir siyasal kültüre sahip olmayan parti

³⁸ Çalışkan 2016, 24.

³⁹ Roskin 2011, 11.

⁴⁰ Özkul 2015, 13-135.

⁴¹ Roskin 2011, 10.

⁴² Sarıbay 2012, 31-32.

mensuplarının, parti içindeki oligarşik eğilimler için meşru bir zeminin oluşmasında doğrudan etkisi söz konusudur. Parti içi demokrasinin işleyişini sağlayacak kurumsal düzenlemeler kadar demokrasiyi içselleştirmiş aktif bir parti tabanına gereksinim vardır. Diğer taraftan demokrasiden anlamayan ve bunu uygulamayan yöneticilerin olduğu bir siyasal alanda bireylerin demokratik ilişkiler çerçevesinde rol oynama imkânları da olmayacaktır⁴³. Günümüzde demokrasinin beşiği olarak kabul edilen İngiltere, iktisadi ve kültürel gelişmesini sağlamış ve toplumsal refahı ve demokrasiyi birbirine koşut olarak yürütebilmiş bir ülkedir. Demokratik kurumsallaşmalar düzeyinde kaydedilen gelişmeler toplumun tutumlarına yansımış ve demokratik ilkeler toplum içinde kök salmıştır⁴⁴.

Türkiye’de ‘Batılılaşma’ kavramıyla ifade edilen modernleşme sürecinin başarısızlıkları üzerine eleştirel bir analiz yapan Turhan da, Türkiye’de Batılılaşma süreciyle ilgili yapılan yanlışlıkların yedi temel nedeninden birinin de ‘demokrasiye yönelik yanlışlıklar’ olduğunu belirtir⁴⁵. Özkul Turhan’ın demokrasiye yönelik yanlışlıklar konusundaki tespitlerini şu şekilde aktarır; Onun tespitlerine göre, Turhan “Bu konudaki düşüncelerini üç bakış açısına dayandırmıştır. Birincisi terbiye açısından, ikincisi fikir hürriyeti açısından, üçüncüsü de halk açısındandır. Turhan Batı medeniyetinin temel taşlarından biri olarak gördüğü dört faktörden birinin bireysel özgürlük olduğunu belirtir. O, özgür bir insanın ancak demokratik bir rejim içinde düşünülebileceğine işaret eder. Ona göre endüstrileşmiş batı toplumları ile bunların dışındaki ülkeler arasındaki en temel farklardan biri demokrasi anlayışlarından kaynaklanan farklılıklardır⁴⁶. Turhan’a göre demokrasi birincilerde; “halk için, halk tarafından kurulmuş bir halk hükümeti olup herkesin ‘eşit’ ve hür olmasını ‘kapsar’. Buna nazaran bazı memleketlerde olduğu gibi Türkiye’de de demokrasinin sadece idari bir teşkilat ve hukuk meselesi olduğu, binaenaleyh devlet mekanizmasını hükmü altına alan, seçim emniyeti ve hürriyetini temin eden bir kanun nizamiyle her şeyin hallolunacağı zannedilmektedir⁴⁷. O’na göre bir toplumda demokrasinin yerleşebilmesinin üç temel şartı vardır: *Birincisi*; bireylerin her türlü baskıdan ve korkudan uzak, maddi ve manevi kabiliyetlerini güvenlik ve özgürlük içinde serbestçe geliştirebileceği toplumsal bir ortama sahip olması gerekir. *İkincisi*; birey ve toplum menfaatlerinin çarpışmaması için eşitlik prensibine bağlı kalınması gerekir ki eşitlik burada, herkese eşit imkân ve fırsat verilmesi anlamındadır. *Üçüncüsü*; Konusu ne olursa olsun çoğunluk ve azınlık ilişkilerinin düzenlenmesi ve çoğunluğun azınlığa tahakkümünün olmaması ve azınlık haklarına her zaman hürmet edilmesi gereğidir. Böyle bir tutum toplumun bireylerinde hürriyet ihtiyacının öneminin kavranmasına, idrakinin oluşmasına yol açar, bireyler arasında hoşgörü ve özveriye dayalı ilişkilerin yaygınlaşmasına hizmet eder⁴⁸. Toplumunu oluşturan bireylerin statüleri, inanç ve değerleri onların siyasal yönelimlerini, tutum ve davranışlarını etkilemektedir.

Toplumun siyasal kültürü demokrasiye yakın değilse veya antidemokratik ise böyle bir toplumda demokrasi ve demokrasinin bir parçası olan parti içi demokrasi işlevini yerine getiremeyecektir. Demokrasinin benimsenmediği ve içselleştirilmediği bir toplumda parti içi demokrasiden söz edilemez. Demokrasinin bir toplumda yerleşmesi ve kurumsallaşması için o toplumun bireyleri tarafından benimsenmesi gerekir. Yanık, çok partili siyasi hayata geçtikten sonra demokrasi açısından olumlu gelişmeler olduğunu, ancak geline süreçte bu gelişmelerin çağdaş demokrasi açısından yeterli olmadığını söyler⁴⁹. Demokrasi bir kültür meselesidir, nasıl bütünleştirildiğine ve nasıl içselleştirildiğine, onunla nasıl yaşanıldığına bağlıdır⁵⁰.

⁴³ Tuncay 2000, 68-72.

⁴⁴ Çam 1993, 13.

⁴⁵ Özkul 2009, 64-65.

⁴⁶ Özkul 2009, 66.

⁴⁷ Turhan 1980, 272.

⁴⁸ Turhan 1980, 274.

⁴⁹ Yanık 2002, 108-109.

⁵⁰ Weinber 2012, 40.

4. Isparta İl Merkezinde Parti İçi Demokrasi Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma⁵¹

4.1. Araştırmanın Yöntemi (Evren-Örneklem, Veri Toplama ve Analiz)

Araştırma evreni olarak 2002 ve 2016 yılları arasında yerel ve genel seçimlere düzenli olarak katılmış, Türkiye genelinde örgütlü olan ve Isparta il merkezinde teşkilatları bulunan siyasi partilerin üye, delege ve yöneticileri evreni oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırma evreni olarak, 2002'den buyana seçime katılma ölçütüne uygun olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP/Ak Parti), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Saadet Partisi (SP), Halkların Demokratik Partisi (HDP), Büyük Birlik Partisi (BBP) ve Vatan Partisi (VP) olmak üzere yedi parti alınmıştır. Araştırmaya siyasi partiye üye olma yaşı olan 18 yaş ve üzeri toplam 379 kişi dahil edilmiştir. Siyasi partilerin il teşkilatlarından alınan üye sayıları ile araştırmanın evreni oluşturulmuştur. Her partinin üye sayısının çokluğuna göre tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Evrenin temsil niteliğini güçlendirmek amacıyla her parti birer tabaka olarak kabul edilip evrendeki ağırlığı hesaplanmıştır. Her partiden alınan sayısal verilere göre merkez ilçeye kayıtlı toplam 30.710 üye bulunmaktadır. Evreni oluşturan bu üye sayısından %95 güven düzeyi ve %5 yanılma payı göz önünde bulundurularak örneklem büyüklüğü 380 kişi olarak tespit edilmiştir⁵². Katılımcılara ekseriyetle siyasi partilerin il başkanlıklarında ulaşılmıştır. Veriler yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir. Örneklem grubu ile ilgili bilgilerin mümkün olduğu kadar ayrıntılı elde edilmesi maksadıyla yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan bir soru formu kullanılmıştır. Soru formunda yer alan sorular yüz yüze ortamlarda örnekleme dâhil bireylere sorulmuş, araştırma açısından önemi görüldüğünde yapılandırılmamış sorular sormak suretiyle derinlemesine mülakatlar da yapılmaya çalışılmıştır. Soru formunun ilk aşaması üyelerin demografik özelliklerinden, ikinci aşaması parti üyelik özelliklerinden ve üçüncü aşama ise üyelerin parti içi işleyiş ve parti içi demokrasi ile ilgili görüş ve beklentilerini saptamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Görüşülenler siyasi parti üyesi olmasına rağmen, sorular yalnızca üyelik sıfatına sahip bireylere değil parti yöneticilerine kadar farklı kademelerde yer alan tüm üyeler kapsanmaya çalışılmış, siyasal katılıma etki eden her parti mensubu dikkate alınarak, örneklem grubu, temsil edicilik özelliğini yüksek tutacak şekilde oluşturulmuştur. Siyasi parti üyelerinin davranışlarına etki eden her faktör tespit edilmeye çalışılmıştır. Veriler sosyal bilimlerde yararlanılan istatistik programlarında değerlendirilmiş olup çapraz tabloların değerlendirilmesinde Ki-Kare bağımsızlık testi kullanılmıştır. Verilerin yorumlanmasında, standartlaştırılmış sorulara verilen yanıtlar, alan çalışmasında yapılan gözlemler ve örneklem grubunu oluşturan bireylerin görüşleri dikkate alınmıştır. Görüşmeler Haziran 2016 ve Ocak 2017 tarihleri arasında yapılmıştır.

4.2. Araştırmanın Hipotezleri

Temel Hipotez -1.

Üye ve delegelerin parti içi demokrasi talepleri ve buna bağlı olarak parti içi demokrasi uygulamalarının işleyişi; üyelerin sahip oldukları toplumsal özellikleri ve buna bağlı olarak sosyalleşme ortamından elde ettikleri kazanımların etkisi altındadır.

Alt Hipotezler:

-Üye ve delegelerin demografik özellikler açısından taşıdığı nitelik farklılaşması (doğum yeri, medeni durumu, eğitim düzeyi, mesleği, mesleki ve toplumsal statüsü, gelir durumu) parti içi demokrasi taleplerini etkiler.

⁵¹ Çalışmanın ampirik araştırma verileri Prof. Dr. Metin Özkul'un yürütücülüğünü yaptığı ve Amine Aydın'ın araştırmacı olarak görev aldığı 4595-YL1-16 no'lu SDÜ BAP projesinden alınmıştır.

⁵² Bal 2012, 116-120.

-Üye ve delegelerin sivil toplum kuruluşlarına üye olup olmama durumu parti içi demokrasi ve uygulamalarına yönelik taleplerini etkiler.

Temel Hipotez -2.

Üye ve delegelerin parti içi demokrasi talepleri ve buna bağlı olarak parti içi demokrasi uygulamalarının işleyişi; partiyle ilgili hukuki mevzuatın, parti ideolojisinin, lidere bağlılığın ve parti toplumsal yaşamı içerisinde oluşan formal/enformal statülerin işlevsel önemi ve temsili çerçevesinde oluşan çıkar ilişkilerinin etkisi altındadır.

Alt Hipotezler:

-Üye ve delegelerin parti ideolojisi ve lidere olan bağlılıkları parti içi demokrasi ve uygulamalarına yönelik taleplerini etkiler.

-Üye ve delegelerin parti içindeki görevlerinin sağladığı bireysel avantajların azlığı ya da çokluğu parti içi demokrasi ve uygulamalarına yönelik taleplerini etkiler.

-Siyasi parti üyelerinde, siyasi tercihin adaydan ziyade siyasi partiden (ve onu temsil eden liderden) yana olması parti içinde demokratik olmayan uygulamaları meşrulaştırıcı yönde etkiler.

-Parti içi demokrasinin işleyişi ile ilgili mevcut durum üye-delegelerin partiye olan duygusal bağlılıkları ile meşrulaştırılır ve bu meşrulaştırılmış durumun yarattığı iklim, muhalif ya da tersine oluşumlara işaret eden talep ve uygulamaları etkiler.

4.3. Araştırmanın Bulguları

Örneklem grubunun yaş aralığı siyasi partiye üye olma yaşı olan 18yaş ile görüşülen en yaşlı parti üyesinin yaşı olan 80 yaş aralığındadır. Örneklem grubunda en fazla oranı 36-45 orta yaş grubu(%23,5), en düşük oranı ise 66 ve üzeri (%5,3) yaş grubu oluşturmakta olup ağırlıklı olarak genç denebilecek yaş ortalamasına sahiptir. Örneklem grubunun %41,4'ünü kadın ve %58,6'sını erkekler oluşturmaktadır. Üyelerin %70,4'ü evli ve %24,3'ü bekar. Üyelerin %73,6'sı Isparta doğumludur. Toplamda %75,2'si kent doğumlu olup, siyasi parti üyeleri kent doğumlu bir nüfusa sahiptir. Mesleki dağılıma bakıldığında en fazla orana sahip meslek grubu, işçiler (%20,1) ve en düşük orana sahip meslek grubu da sanayicilerdir (%1,6). Eğitim düzeylerine göre bakıldığında lise ve dengi eğitim düzeyine sahip olanlar %30,1 ile en yüksek orana sahiptir. Görüşülenlerin toplamda %32,9'unu ilkokul ve ortaokul mezunları oluşturmaktadır. Örneklem grubunun %42,7'si 1001-2000 TL arası aylık gelire sahiptir. 0-1000 TL arası gelire sahip olanların %50'sini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır.

Görüşülenleri çalışma hayatındaki konumuna göre yaptığımız kategori şu şekildedir: İşverenler, yaptığı işte çalışan konumunda olanlar, çalışmayanlar (işsiz, ev hanımı ve öğrenci) ve emekliler. Çalışma hayatına dair konumu işverenlerin ve diğer statüdekilerin (çalışan, çalışmayan, emekli) bakış açılarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Görüşülenlerin %11,6'sı işveren, %29,6'sı çalışan, %32,5'i çalışmayan ve %17,2'si emeklidir. Kentlileşmenin önemli bir göstergesi olan sivil toplum kuruluşlarına üyelik düşük oranlardadır. Görüşülenlerin sadece %25,3'ü siyasi parti dışında herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyedir.

Örneklem grubunun %79,7'sini Ak Parti, %11,3'ünü MHP, %6,1'ini CHP ve %3'ünü diğer partiler⁵³ oluşturmaktadır. Örneklem grubunun parti içindeki görevlerine bakıldığında %75,7'si üye, %12,4'ü delege ve %8,2'si yönetim kurulu üyesidir. Örneklem grubunun %69,7'si 8-15 yıl arasında üyesi olduğu partiyi desteklemektedir. Bu oranın

⁵³ Saadet Partisi:8 kişi, BBP:1, HDP:1, Vatan Partisi:1.

yüksek çıkmasının sebebi görüşülenlerin ekseriyetini oluşturan Ak Parti'nin kuruluş yıllarının bu yıllara tekabül etmesidir. Diğer yandan 8-15 yılları arasında destekleyenlerin %98,4'ü Ak Parti üyesi olup, Ak Parti'nin kendi içinde de üyelerin %85,8'i 8-15 yılları arasında partisini desteklemektedir. Üyesi olduğu partiyi 48 ve üzeri yıl destekleyenlerin tamamı 66 ve üzeri yaş grubudur.

Siyasi parti üyeleri partiye üye olma sebebi olarak ekseriyetle o siyasal partinin programının kendi görüşlerini yansıttığını (%52,8) ve ikinci olarak da o siyasal partinin liderini sevdiğini(%38,8) ifade etmiştir. Parti liderini sevdiğini ifade edenlerin oranındaki yükseklik, Türk siyasetinde lider etkisini ortaya koymasına bakımından dikkate değerdir. Ak Parti dışında partiye üye olma sebebi olarak liderini sevdiğini ifade edenlerin oranı dikkate değer frekanslarda değildir.

Siyasi parti üyelerinin %96,3'ü hep aynı siyasal partiye oy verdiğini ifade etmiş olup, görüşülenlerin siyasal parti üyesi olması bu oranın yüksek çıkmasını etkilemiştir. Hep aynı siyasal partiye oy verenlerin tercih sebebi en fazla %55,7 ile ülke sorunlarını çözeceğine inanmaları, %22,4 ile parti liderini sevmeleri ve üçüncü olarak da %10 ile oy verdiği partinin ekonomik istikrar sağladığını düşünceleridir. Ülke sorunlarını çözeceğine inananlar ve ekonomik istikrar sağladığını düşünenlerin toplam yüzdesi %66,3'tür. Dolayısıyla bu durum siyasal parti üyelerinin partiyi tercih etme sebebinin sosyo-ekonomik olarak temellendiğini göstermektedir. Diğer yandan siyasal tercihlerde geleneksel olarak ailece aynı partiye oy verme eğilimi, hemşehrilik gibi unsurların öneminin geçmişe göre azaldığı görülmektedir⁵⁴. Partiye üye olma sebebi gibi oy verirken de hep aynı siyasal partiyi tercih sebebi olarak da parti liderini ifade edenlerin %90,6'sı Ak Parti üyesidir. Her iki soruda da liderden kastettikleri kişinin kim olduğu sorulmuş ve siyasal parti üyeleri partinin eski (araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla kurucu) genel başkanı olduğunu ifade etmişlerdir. Çapoğlu'nun da ifade ettiği gibi siyasal parti liderleri parti dışına çıksalar bile partiyi etkilemekte veya idare etmektedirler. Özellikle belirtmek gerekir ki, her partide, üyeler içinde, kendi partilerinin ülke sorunlarını çözeceğine inananların oranı çoğunlukta olup, siyasal parti üyeleri siyasal-ideolojik tutarlılığı olsun veya olmasın, iktidarda olsun veya olmasın destekledikleri siyasal partiyi ülke sorunlarının çözümüne yönelik bir merccii olarak görmektedirler.

Bireyi siyasal alana iten ya da ondan alıkoyan psikolojik veya bireysel nedenler de bulunmaktadır. Siyasal alan bireye, toplumda daha etkili olabilme olanağı sağlar. Bu etki örneğin iktidar partisinin üyesi olmanın sağladığı olanaktan ülkenin bir üst düzey yöneticisi olmanın sağladığı olanaklara kadar uzanır. Siyasal alan bireylere bazı ekonomik olanaklar da sağlayabilir. Bu, beklentilerini karşılama kapasitesine ya da koşullarına sahip belirli görevlere gelme biçiminde olabileceği gibi temsilcisi olduğu kesimlerin çıkarlarını kollama ve onlar nezdinde bir saygınlığa ulaşma biçiminde de olabilir. Hatta iktidar olanaklarını daha özel beklentilerine yönelik kişisel çıkar amacıyla kullanmak biçiminde de ortaya çıkabilir⁵⁵. Araştırmada, görüşülenlerin %28,8'i parti üyesi olmanın sağladığı ayrıcalıkların olduğunu, %67,5'i ise parti üyesi olmanın sağladığı bir ayrıcalığın olmadığını ifade etmiştir. Parti üyesi olmanın sağladığı ayrıcalıkların olduğunu ifade edenler, bu ayrıcalıkları şu şekilde belirtmiştir; parti işlerinden erken haberdar olmak (%20,2), sosyalleşme (%12,4), siyasal statü ve saygınlık(%27), iş imkanı sağlaması (%21,3), mutluluk ve gurur duygusu vermesi (%14,6), gündemi takip edebilmek(%2,2) ve parti lideridir (%2,2).Burada parti liderinden kastedilen, üyesi olduğu siyasal parti lideri ile aynı platformda bulunmanın parti üyesi olarak bir ayrıcalık olduğuna dair kanaatleridir. Ak Parti dışındaki diğer tüm siyasal partilerde iş imkanı sağladığını ifade eden toplamda sadece bir kişidir. Diğer yandan Ak Parti'de parti üyesi olmanın sağladığı ayrıcalıklar olduğunu ifade edenlerin en fazla verdiği yanıt 'iş imkanı'dır (%25,7).

⁵⁴ Görmez 1999, 15.

⁵⁵ Kışlalı 1991, 226.

Yapısı itibariyle bireyciliğin geri planda kaldığı toplumumuzda siyaset alanında da, bir liderin etrafında oluşan hiyerarşik yapılanma, o alanda var olmanın, güçlü olabilmenin altın kuralı haline gelmektedir. Türk siyasi partilerindeki lider sultanı ve bunun yanında parti merkez yönetiminin oligarşik tutum ve yaklaşımları, sorunu büyütülmektedir. Ülkemizde siyasi partilerin temel sorunlarından birisi, siyasi partilerin daha çok menfaat temin eden, dağıtan örgütler olarak görülmesidir. Bu durum hem siyasal sistemi tıkamakta hem de siyasi partilerin asıl işlevinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Siyaset bir kamu hizmeti olarak görülmemekte, siyasetle ilgilenenler bu çabayı bir yatırım olarak görmekte ve karşılığını beklemektedir (Kuş, 2010, s. 106-107).Partilerin menfaat temin eden örgütler olarak görülmesi bireylerin, bir sosyal sermaye faktörü olarak parti yöneticilerine yakınlıklarını beraberinde getirmektedir. Parti yöneticilerine yakınlık ise bireylerin parti içindeki vasfını, konumunun niteliğini belirlemektedir. Görüşülenlerin %22,4'ü parti yöneticilerine yakınlığın parti içindeki vasfını etkilediğini %75,5'i ise etkilemediğini ifade etmiştir. MHP %30,2 ile parti yöneticilerine yakınlığın parti içindeki vasfını etkilediğini ifade eden siyasi partiler içinde en yüksek orana, CHP ise %9,1 ile en düşük orana sahiptir. Parti üyesi olmanın sağladığı ayrıcalıkların olduğunu ifade edenlerin %32,7'si, bir ayrıcalığın olmadığını ifade edenlerin ise %19'u parti yöneticilerine yakınlığın parti içindeki vasfını etkilediğini ifade etmiştir.

Türkiye'de siyasi parti liderleri bazen ömür boyu denilebilecek kadar çok uzun süreler görevde kalabilmektedirler. Geçmişten gelen bu eğilim zaman zaman askeri darbelerle sona erdirilse de, darbe koşulları kalktığında yine benzeri oluşumlar tekrar canlanabilmektedir. Örneğin 1980 askeri darbesi, darbe öncesinde siyasal faaliyet yürüten bütün parti liderlerini siyasetten men etmiş, yeni siyasal liderlerin çıkmasına fırsat yaratmış, ancak ANAP ve onun lideri Turgut Özal dışındaki yeni liderler kalıcı olamamışlar ve askeri darbe dönemi sonrasında eski liderler, yine siyasi alanda faaliyetlerine devam etmek için halktan destek bulabilmişlerdir. Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde bu durumun lider sultanı veya oligarşik eğilimler ile açıklanması eksik olur. Siyasi partiye ve parti liderlerine duygusal bağlılık ile yönelen, destekleyen ve bir yönüyle uzun süre görevde kalmalarına uygun zemin hazırlayan bir halk kitlesi mevcuttur. Araştırma verileri de bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Görüşülenlerin %58,8'i siyasi parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına olumlu, %39,3'ü olumsuz bakmaktadır. Eğitim düzeylerine göre değerlendirildiğinde lisans (%53,1), doktora (%50) ve yüksek lisansta (%66,7) diğer eğitim düzeylerine göre siyasi parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına olumsuz bakanlar çoğunluktadır. Dolayısıyla bu sonuç demokrasinin eğitimle doğru orantılı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Siyasi parti liderlerinin uzun süre görevde kalmaları konusunda Ak Parti'de olumlu bakanların oranı %70 olup diğer siyasi partilerde bu oran oldukça düşüktür. Ak Parti üyeleri bu soruyu yanıtlarken kendi partilerinden yola çıkarak hareket etmişlerdir. Daha önce de ifade edildiği gibi partinin genel başkanı değişmiş olsa da (araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle) Ak Parti üyeleri lider ya da yönetici söz konusu olduğunda partinin eski(kurucu) genel başkanını kastederek yanıt vermektedir. Görüşülenlerin parti içindeki görevleri açısından değerlendirildiğinde parti üyelerinde, parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına olumlu bakanların oranı(%65,1), delege(%43,5) ve yönetim kurulu üyelerinin (%41,9) uzun süre görevde kalmalarına olumlu bakanlara göre çok daha fazladır. Gerçekte örneklemimizin konuyla ilgili vermiş olduğu cevaplar daha yakından incelendiğinde, liderlik dışındaki parti içi statüleri işgal eden bireyler, uzun süreli bu statülerde kaldıklarında, bir yandan kendilerini destekleyecek parti içi sosyal bir çevre oluşturma çabası içerisine girdiği, diğer yandan da bu statülere kendisini ya da yönetici olmayan diğer üyelerden bazılarını layık gören üyelerde de eleştirel bir bakışın gelişmesine yol açtığını düşünmekteyiz. Parti yöneticilerine yakınlığın parti içindeki vasfını etkilediğini ifade edenlerin %51,2'si parti yöneticilerinin görev sürelerinin kısıtlanması gerektiğini, parti içindeki vasfını etkilemediğini ifade edenlerin %37,5'i parti yöneticilerinin görev sürelerinin kısıtlanması gerektiğini ifade etmiştir. Görüşülenlerden partisini 8-15 yılları arasında destekleyenlerin %32,3'ü parti yöneticilerinin görev sürelerinin kısıtlanması gerektiğini ifade etmiştir. Diğer yandan, 16 ve üzeri yıllarda partisini destekleyenlerde, parti yöneticilerinin görev sürelerinin kısıtlanması gerektiğini ifade edenler ekseriyeti oluşturmaktadır.

Parti dışında herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyeliğin de yukarıda sunulan eğilimleri biraz etkilemekle birlikte, bu etkinin çok üst düzeyde olmadığını da belirtmek gerekir. Örneklemimizde siyasi parti dışında herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olanların %45,8'i, olmayanların ise %64,7'si siyasi parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına olumlu bakmaktadır.

Görüşülenlerin %66'sı parti içi kontrolün genel başkana, %24'ü genel merkez organlarına, %1,6'sı yerel birimlere, %1,8'i delegelere ve %2,9'u kayıtlı üyelere ait olduğunu ifade etmiştir. Kümülatif değerler açısından bakıldığında görüşülenlerin %93,4'ü parti içi kontrolün genel başkan ve genel merkez organlarında olduğunu düşünmektedir. Siyasi parti üyelerinde parti içi kontrolün genel başkanda olduğuna dair kuvvetli bir kanı vardır. Nitekim ikinci olarak en fazla verilen yanıt genel merkez organları olup genel merkez organları içinde de genel başkan bulunmaktadır. Adem-i merkezîyetçi bir partide parti kontrolünün üyelere olması gerekirken veriler, parti içi işleyişin merkezîyetçi bir yapıda olduğunu göstermektedir. Ak Parti (%71,1)ve MHP'de(%76,7) parti içi kontrolün genel başkana ait olduğunu düşünenlerin oranı CHP(%43,5) ve diğer siyasi partilere(%18,2) nispeten çok daha yüksektir. Diğer siyasi partilerde ise parti içi kontrolün genel başkandan ziyade genel merkez organlarında(%72,7) olduğu ifade edilmiştir. Nitekim diğer siyasi partilerin ekseriyetini oluşturan Saadet Partisi üyeleri, Parti Şura'sının karar mercii olduğu ve genel başkanın bile şuradan çıkan kararlara uymak zorunda olduğunu ifade etmişlerdir.

Görüşülenlerin %55,7'si parti içi işleyişin demokratik olduğunu, %32,2'si kısmen demokratik olduğunu ve %9,8'i ise demokratik olmadığını düşünmektedirler. Eğitim düzeyi arttıkça parti içi işleyişin demokratik olduğunu düşünenlerin oranlarında düşüş görülmektedir. Ak Parti (%63,8) ve diğer kategorisindeki siyasi partilerde (%63,6) parti içi işleyişin demokratik olduğunu düşünenlerin oranı çoğunluktadır. CHP (%26,1) ve MHP'de (%25,6) ise bu oran çok daha düşük olmakla birlikte parti içi işleyişin demokratik olmadığını ifade edenlerin oranı en fazla MHP'dedir (%34,9). Parti içi kontrolün genel başkan ya da genel merkez organlarında olduğunu düşünenlerin ekseriyeti parti içi işleyişin demokratik olduğunu ifade etmiştir. Siyasi parti dışında herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayanlarda parti içi işleyişin demokratik olduğunu düşünenler çoğunluktadır (%62,9). Diğer yandan sivil toplum kuruluşlarına üye olanlarda bu oran daha düşüktür (%40). Bu sonuçlar da göstermektedir ki, eğitim düzeyinin yüksekliği ve parti dışında bir başka sivil toplum kuruluşu üyeliği, bireylerin partilerine karşı daha eleştirel bir tutum geliştirmelerinde etkili olmaktadır.

Aylık gelir düzeylerine göre parti içi işleyişin demokratikliğine dair görüşler farklılaşmaktadır. 1001-2000 TL arası gelir düzeyine sahip olanlar, %66,7 ile parti içi işleyişin demokratik olduğuna dair görüş bildirenler en yüksek orana sahiptir. Gelir düzeyi yüksek olanlarda parti içi işleyişin demokratik olduğuna dair kanaat daha zayıftır. Üyelerin %60,4'ü, delegelerin %48,9'u ve yönetim kurulu üyelerinin ise %43,3'ü parti içi işleyişin demokratik olduğunu düşünmektedir. Parti yöneticilerine yakınlığın parti içindeki vasfını etkilediğini ifade edenlerin %52,9'u parti içi işleyişin demokratik olduğunu, %17,6'sı demokratik olmadığını ifade etmiştir. Diğer yandan parti yöneticilerine yakınlığın parti içindeki vasfını etkilemediğini ifade edenlerin %57,9'u demokratik olduğunu, %7,9'u ise demokratik olmadığını ifade etmiştir.

Görüşülenlerin %41,4'ü parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilerin üyeler, %22,2'si genel başkan, %19,5'i delegeler ve %10'u milletvekilleri olması gerektiğini ifade etmiştir. 18-25 arası yaş grubu(%29,3) dışındaki yaş gruplarında parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilerin üyeler olması gerektiğine dair görüş çoğunluktadır. CHP, MHP ve diğer kategorideki siyasi partilerde parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilerin üyeler olması gerektiği ifade edilmiştir. Ak Parti'de ise en fazla tercih edilen üyeler olmasına rağmen diğer siyasi partilere göre oran oldukça düşüktür(%37,8). Ak Parti'nin %28,6'sı genel başkanın rol alması gerektiğini ifade etmiş olup, diğer siyasi partilerde bu oran dikkate değer frekanslarda değildir.

Dolayısıyla partideki lider etkisinin partililer tarafından yadırganmadığı görülmektedir. Ak Parti’de lidere olan duygusal bağlılık parti üyelerinin görüşlerine de yansımaktadır. Diğer bir deyişle parti tabanında, partizanlıktan ziyade lider sempatanlığının bireylerin tercihlerinde ve tutumlarında oldukça etkili olduğu görülmektedir. Görüşülenlerin parti içindeki görevine göre mukayese edilecek olursa üyelerin %41,2’si, delegelerin %53,5’i ve yönetim kurulu üyelerinin %51,9’u parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilerin üyeler olması gerektiğini düşünmektedir. Siyasi parti dışında herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olanlar parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilerin üyeler (%58,4) olması gerektiğini düşünmektedir. Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayanlarda bu oran daha düşüktür(%39,3). İşverenlerin %50’si, çalışanların %51,9’u, çalışmayanların %33,6’sı ve emeklilerin %44,2’si parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilerin üyeler olması gerektiğini ifade etmiştir. Siyasi parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına olumsuz bakanlarda parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilerin üyeler olması gerektiğine dair görüş çoğunluktadır. Olumlu bakanlarda en fazla yanıt üyeler olmasına rağmen daha düşük oranlardadır. Ayrıca genel başkan veya milletvekili olması gerektiğini ifade edenlerin çoğunluğu parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına olumlu bakanlardır. Parti yöneticilerinin görev sürelerinin kısıtlanması gerektiğini ifade edenlerin ekseriyeti (%51,4) parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilerin üyeler olması gerektiğini ifade etmiştir.

Siyasi parti üyeleri tarafından parti içi demokrasinin işleyişine engel olarak görülen en önemli faktör siyasal kültürdür (%23,2). Görüşülenlerin %35,6’sı parti içi demokrasinin tam olarak uygulandığını, %34,6’sı biraz uygulandığını, %9’u pek uygulanmadığını ve %5’i hiç uygulanmadığını ifade etmiştir. Görüşülenlerin %13,7’si bu konuda bir fikri olmadığını ifade etmiştir. Eğitim düzeyi yükseldikçe parti içi demokrasinin tam olarak uygulandığını ifade edenlerin oranı düşmektedir. Nitekim parti içi demokrasinin tam olarak uygulandığını ifade edenlerin en yüksek orana sahip olduğu eğitim düzeyi ilkökul mezunlarıdır (%47,6). Gelir düzeylerine göre parti içi demokrasinin tam olarak uygulandığını ifade edenlerin en fazla olduğu gelir düzeyi 1001-2000 TL arasındadır (%44,1). Parti içi demokrasinin tam olarak uygulandığını ifade edenlerin en yüksek oranda olduğu siyasi parti Ak Parti’dir. Üyelerde parti içi demokrasinin tam olarak uygulandığını düşünenler (%38,7), delege (%26,1) ve yönetim kurulu üyelerine (%31) göre daha fazladır. İşverenlerin %23,3’ü, çalışanların %33,9’u, çalışmayanların %40’ı ve emeklilerin %35,9’u parti içi demokrasinin tam olarak uygulandığını ifade etmişlerdir. Siyasi parti dışında herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olanların %29’u, herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayanların ise %39,4’ü parti içi demokrasinin tam olarak uygulandığını ifade etmiştir. Görüşülenlerin partiyi destekledikleri yıllara göre 32-39 yılları arasında partiyi destekleyenlerin %54,5’i parti içi demokrasinin tam olarak uygulandığını ifade etmiştir. Bazı sapmalar görülse de partiyi uzun yıllardır destekleyenlerde parti içi demokrasinin uygulanma düzeyi hakkındaki görüşler daha olumsuzdur.

Görüşülenlerin parti içi demokrasi sorununun ne olduğuna dair görüşleri alınmıştır. Görüşülenlerin %19,5’i birlik ve beraberliğin olmaması, %13,7’si parti yönetiminden kaynaklanan problemler, %12,1’i adalet ve özgürlüğün olmaması, %9,2’si fikirlere değer verilmemesi ve netice alamamak, %3,4’ü lider sultanlığı ve %1,3’ü iletişimden kaynaklı sorunlar olarak nitelendirmiştir. Bu soru açık uçlu bir soru olup üyelerin verdikleri yanıtlar doğrultusunda kategori oluşturulmuştur. Bu soruyu yanıtlamayanların oranı %20,8 olup, bu, parti içinde herhangi bir demokrasi sorunu görmeyenler anlamında, dikkate değer bir orandır. Parti üyeleri ekseriyetle parti içi demokrasiyi bilmekte ve parti içi demokrasi sorununun neyi ifade ettiğinin farkındadır. Görüşülenlerin %96,3’ü parti içi demokrasinin gerekli olduğuna inanmaktadır. Bu yüksek bir orandır. Sorun şudur ki, üyelerin parti içi demokrasinin ne olduğu konusundaki görüşlerinin standart ya da birbirine yakın olmamasıdır. Görüşülenlere parti içi demokrasi uygulamaları açısından daha fazla siyasal katılımın sağlanması için nasıl bir düzenleme yapılması gerektiği sorulmuştur. Yine bu soru da açık uçlu olup üyelerin verdikleri cevaplara göre kategoriler oluşturulmuştur. Görüşülenlerin %26,1’i halka daha fazla bilgi verilmesi gerektiğini, %24,3’ü toplantılar yapıp daha fazla

çalışılmasını, %4,7'si önseçim ve istişare, %2,4'ü SPK ve parti tüzüğüne değiştirilmesini, %1,8'i gençlere yönelik faaliyetlerin yapılması gerektiğini, %1,6'sı yönetimle ilgili problemlerin çözülmesi gerektiğini, %1,1'i verilen sözlerin tutulması gerektiğini belirtmiştir. Görüşülenlerin %6,3'ü zaten her şeyin yapıldığını belirtmiş ve %3,7'si bir fikir belirtmemiştir. Partisinde zaten her şeyin yapıldığını belirtenlerin %83,3'ü Ak Parti üyesidir. Parti içinde zaten her şeyin yapıldığını ifade edenlerin oranının düşüklüğüne bakıldığında, bir bakıma parti içi demokrasi açısından siyasi partilerde pek çok eksik olduğu üyeler tarafından itiraf da edilmiş olmaktadır. Zira bu cevap, parti içi demokrasinin varlığıyla ilgili yukarıdaki bir çok soruya verilen cevaplar da dikkate alındığında, aslında hem bireylerin parti içi demokrasiye yönelik oldukça seçici ve asgari koşulların varlığı çerçevesinde konuya yaklaştıklarını, hem demokrasinin varlığıyla ilgili mevcut koşulların tam ya da eksiksiz olmadığını, hem de bireysel bakış açısından bu eksiklerin pragmatik beklentiler ya da mevcut beğeniler çerçevesinde tali önem derecesinde olduğunu göstermektedir.

Siyasi partilerin kullandığı aday tespit yöntemi, parti içi demokrasinin varlığını göstermesi bakımından bir ölçüt niteliğindedir⁵⁶. Görüşülenlerin %59,4'ü partisinin aday belirleme sürecindeki politikasının merkezîyetçi, %33'ü ise adem-i merkezîyetçi olduğunu düşünmektedir. İşverenlerin %78,6'sı, çalışanların %67,3'ü, çalışmayanların %53,2'si ve emeklilerin %61,7'si partinin aday belirleme sürecindeki politikasının merkezîyetçi olduğunu ifade etmiştir. MHP, aday belirleme sürecindeki politikasının merkezîyetçi olduğunu ifade edenler içinde en yüksek orana sahip siyasi partidir (%88,1). CHP ve diğer kategorisindeki siyasi partilerde ise adem-i merkezîyetçi olduğunu düşünenler çoğunluktadır. Görüşülenlerin %38'i, demokratik olan aday belirleme yönteminin üyelerle önseçim olduğunu düşünmektedir. Demokratik olan aday tespit yönteminin üyelerle önseçim olduğunu düşünenler Ak Parti (%31,7) dışındaki siyasi partilerde çoğunluktadır. Parti başkanı tarafından yapılacak olan aday tespit yönteminin demokratik olduğunu düşünenlerin %92,3'ü Ak Parti üyesi olup diğer siyasi partilerde dikkate değer frekanslarda değildir. Sivil toplum kuruluşlarına üye olanların %53,7'si, herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayanların ise %33,7'si demokratik olan aday tespit yönteminin üyelerle önseçim olduğunu ifade etmiştir. Görüşülenlere son birkaç seçimde uygulanan aday tespit yöntemi sorulmuştur. Üyelere sorulan bu soru bir yorum ya da fikir belirtmeden partisinde uygulanan aday tespit yöntemini bilip bilmediğine dair bir tespittir. Nitekim parti üyeleri bu noktada birbirleri ile çelişen cevaplar vermiş ve görüşmeler sırasında ekseriyetle partisinde uygulanan aday tespit yöntemini bilmediğine dair bir kanı oluşturmuştur. Toplamda bu soruya cevap vermeyenlerin oranı da %22,7 ile dikkate değer bir düzeydedir. Ak Parti'de %40,8 ile merkez yoklaması en fazla verilen yanıt olmasına rağmen partinin kullandığı aday tespit yöntemi delegeler üzerinden aday yoklamasıdır(%33,5). Yukarıda da belirtildiği gibi uygulamada tam olarak işlemeyen delegeler üzerinden aday yoklaması, neticede örnekleme oluşturan parti üyelerinin, bu soruya 'merkez yoklaması' yanıtını vermeye sevk etmiş olabilir. Aynı soruya CHP, 'üyelerle önseçim' (%63,6), MHP, 'merkez yoklaması' (%61,9) ve diğer kategorisindeki partiler 'merkez yoklaması' (%54,5) olarak cevap vermiş ve ekseriyetle partilerinde kullanılan aday tespit yöntemine işaret etmişlerdir.

Sonuç

Araştırmanın literatür kısmında çok defa ifade edildiği gibi halkın yönetme (seçme ve seçilme) hakkını siyasi partiler aracılığıyla gerçekleştirdiği günümüzde parti içi demokrasi, hem demokrasinin hem de yönetim kurumunun sağlıklı bir şekilde işleyişi açısından kaçınılmaz görülmektedir. Zira böyle bir mekanizmanın, yönetim aktörlerinin, duygusal bağlardan ziyade rasyonel, kurallı ve nesnel bir şekilde, liyakat ilkesine göre seçilmesine imkan verdiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla parti içi demokrasi bu imkanın yaratılmasının en önemli koşullarından birini oluşturmaktadır. Parti içi demokrasinin işlerliği ise parti tabanının, yani üye ve delegelerin inisiyatif sahibi olabilmesi ve bu inisiyatifi kullanma isteği, inancı ve temsil kabiliyeti olmasıyla mümkündür.

⁵⁶ Parlar 2010, 240.

Günümüzde görülen demokrasi uygulamaları dikkate alındığında birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Her toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı farklı, diğer bir ifade ile kendine özgü olduğu için bireylerin demokrasiye ve buna bağlı olarak parti içi demokrasiye yönelik tutum ve davranışı da yaşadığı topluma göre değişmektedir. Bireylerin demokratik bir siyasal kültüre sahip olması ya da olmaması parti içi demokrasiye yönelik bakış açılarını ve taleplerini etkilemektedir. Parti içi demokrasinin siyasi partiler içinde işleyişini değerlendirirken sadece lider sultas ve oligarşik eğilimler üzerinden ifade etmek yetersiz kalmaktadır. Siyasi partilerin sahip olduğu parti tabanı ve bu parti tabanının sahip olduğu pek çok faktör parti içi demokrasi uygulamalarının talep edilmesini veya eyleme dönüşmesini sağlamakta ya da engellemektedir. Dolayısıyla parti içi demokrasi uygulamalarına yönelik üye davranışına etki eden pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler yaş, meslek, gelir düzeyi gibi demografik özelliklerin yanında sosyalleşme ortamlarından kaynaklanan sosyal faktörler de olabilmektedir. Üyelerin desteklediği siyasi partinin örgütlenme yapısı, partinin ve yönetim aktörlerinin başarısı, parti örgütlenmesiyle ilgili hukuki mevzuatın yarattığı sınırlamalar ya da imkânlar, parti içi demokrasiye dair tutum ve davranışlara etki eden önemli unsurlar arasındadır. Ancak parti örgütlenmesi, lider tutumu ve hukuki mevzuatın etkisi sonuçta insan etkisiyle şekillenen unsurlardır. Dolayısıyla ister parti bürokrasisinin en etkili statülerinde olsun isterse parti tabanında alelade bir üye konumunda olsun, bireylerin demokrasiyi temsil kabiliyeti ve düzeyi, demokratik tutum ve ilişkilere olan inancı bütün bu yapısal özelliklerin de işleyişine etki edecektir. Bu noktada ‘siyasal kültür’ kavramı konuyla ilgili tüm aktörler ve tüm yapısal işleyişler açısından öne çıkmakta ve hem genel demokratik siyasal yaşamın hem de bu çalışmanın konusu olan parti içi demokrasinin işleyişinde en önemli faktör haline gelmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar ile çalışmanın başında ifade edilen varsayımları değerlendirecek olursak şunları ifade edebiliriz:

Araştırmanın temel varsayımları;

1. Üye ve delegelerin parti içi demokrasi talepleri ve buna bağlı olarak parti içi demokrasi uygulamalarının işleyişi; üyelerin sahip oldukları toplumsal özellikleri ve buna bağlı olarak sosyalleşme ortamından elde ettikleri kazanımların etkisi altındadır.

Üye ve delegelerin bazı demografik özellikleri açısından taşıdıkları nitelik farklılaşması (doğum yeri, yaşı, eğitim düzeyi, mesleği, mesleki ve toplumsal statüsü, gelir durumu) parti içi demokrasi taleplerini etkiler. Görüşülenlerin gelir düzeyi ile parti yöneticilerinin görev sürelerine dair görüşleri (ki kare anlamlılık değeri: $p=0,034<0,05$), parti içi işleyişin demokratikliğine dair görüşleri ($p=0,020<0,05$), parti içi demokrasinin uygulanma düzeyine dair görüşleri ($p=0,004<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki vardır. Görüşülenlerin yaşı ile parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilere dair görüşleri ($p=0,014<0,05$), arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Üye ve delegelerin eğitim düzeyi parti içi demokrasi ve uygulamalarına yönelik taleplerini etkiler. Görüşülenlerin eğitim seviyeleri ile parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına dair görüşleri ($p=0,029<0,05$), parti yöneticilerinin görev sürelerinin kısıtlanmasına dair görüşleri ($0,001<0,05$), parti içi işleyişin demokratikliğine dair görüşleri ($p=0,000<0,05$), parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilere dair görüşleri ($p=0,034<0,05$), parti içi demokrasinin uygulanma düzeyine dair görüşleri ($p=0,001<0,05$), arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Geleneksel toplumlardan farklı olarak modern toplumlarda bireylerin toplumsal saygınlığı ve çalışma hayatındaki nitelikleri birbirine koşuttur⁵⁷. Örneğin bir doktor hem geniş kitleler nezdinde mesleği gereği toplumsal bir saygınlık kazanır hem de çalıştığı ortamlardaki mesleki saygınlığı görece diğer çalışanlardan daha üst düzeydedir.

⁵⁷ Özkul 2002, 61.

Aynı şekilde bir işveren, avukat, mühendis, hatta aktif bir çalışan olmak veya olmamak bireyin gelir, yaşam tarzı, eğitim düzeyi gibi sahip olduğu sosyal ve kültürel sermaye özellikleri hakkında doğrudan bilgi veren faktörlerdir. Çalışmamızda da üyelerin mesleki özelliklerini aynı zamanda toplumsal statüsünü temsil eden bir faktör olarak görmekteyiz. Bu doğrultuda oluşturduğumuz alt hipotezlerimizden diğeri;” üye ve delegelerin mesleki özellikleri ve yaptıkları işteki statüleri parti içi demokrasi ve uygulamalarına yönelik taleplerini etkiler” şeklindedir. Görüşülenlerin işveren, çalışan, çalışmayan veya emekli olması ile parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilere dair görüşleri ($p=0,024<0,05$), parti içi demokrasinin uygulanma düzeyi ($p=0,003<0,05$), partinin aday belirleme sürecindeki politikasına dair görüşü ($p=0,021<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Üye ve delegelerin sivil toplum kuruluşlarına üye olup olmama durumu parti içi demokrasi ve uygulamalarına yönelik taleplerini etkiler. Görüşülenlerin siyasi parti dışında herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olma durumu ile siyasi parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına dair görüşleri ($p=0,001<0,05$), parti yöneticilerinin görev sürelerine dair görüşleri ($p=0,003<0,05$), parti içi işleyişin demokratikliğine dair görüşleri ($p=0,000<0,05$), parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişiler ($p=0,000<0,05$), parti içi demokrasinin uygulanma düzeyi ($p=0,017<0,05$), demokratik olan aday tespit yöntemi ($p=0,011<0,05$), tercih edilmesi gereken aday tespit yöntemine dair görüşleri($p=0,039<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2. Üye ve delegelerin parti içi demokrasi talepleri ve buna bağlı olarak parti içi demokrasi uygulamalarının işleyişi; partiyle ilgili hukuki mevzuatın, parti ideolojisinin, lidere bağlılığın ve parti toplumsal yaşamı içerisinde oluşan formal/enformal statülerin işlevsel önemi ve temsili çerçevesinde oluşan çıkar ilişkilerinin etkisi altındadır.

Üye ve delegelerin parti ideolojisi ve lidere olan bağlılıkları parti içi demokrasi ve uygulamalarına yönelik taleplerini etkiler. Görüşülenlerin desteklediği siyasi parti ile parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına dair görüşleri ($p=0,000<0,05$), siyasi parti yöneticilerinin görev sürelerinin kısıtlanmasına dair görüşleri ($p=0,000<0,05$), parti içi işleyişin demokratikliğine dair görüşleri ($p=0,000<0,05$), parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişilere dair görüşleri ($p=0,000<0,05$), parti içi demokrasinin uygulanma düzeyi ($p=0,000<0,05$), partisinin aday belirleme sürecindeki politikasına dair görüşleri ($p=0,001<0,05$), demokratik olan aday tespit yöntemine dair görüşleri ($p=0,000<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki vardır. Görüşülenlerin hep aynı siyasi partiye oy vermesinin sebebi birinci olarak ülke sorunlarını çözeceğine inanmaları (%55,7), ikinci olarak da parti liderini sevmeleridir (%22,4). Görüşülenlerin destekledikleri siyasi parti ile hep aynı partiyi tercih sebebi ($p=0,013<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ak Parti (%26,4) dışında parti liderini sevdiğini ifade edenler diğer siyasi partilerde dikkate değer frekanslarda değildir. Parti organlarının seçiminde rol alması gereken kişinin genel başkan olması gerektiğini ifade edenlerin %96,4’ü Ak Parti üyesidir. Ak Parti’nin kendi içinde bu oran %28,6 ile en fazla verilen ikinci yanıttır. Ak Parti dışında diğer siyasi partilerde dikkate değer frekanslarda değildir ($p=0,000<0,05$). Parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmaları konusunda Ak Parti üyeleri %70 ile olumlu bakmıştır. Bu verilere etki eden faktör Ak Parti üyelerinin parti liderlerine olan duygusal bağlılıklarıdır. Nitekim parti liderini sevdiği için partiyi tercih ettiğini ifade edenlerin %72,3’ü, siyasi parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına olumlu baktığını belirtmiştir.

Üye ve delegelerin parti içindeki (konumunun ya da) görevlerinin sağladığı bireysel avantajların azlığı ya da çokluğu parti içi demokrasi ve uygulamalarına yönelik taleplerini etkiler. Görüşülenlerin parti içindeki görevleri ile parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına dair görüşleri ($p=0,002<0,05$), parti yöneticilerinin görev sürelerinin kısıtlanması ile ilgili görüşleri ($p=0,011<0,05$), parti içi işleyişin demokratikliğine dair görüşleri ($p=0,046<0,05$), parti içi demokrasinin uygulanma düzeyine dair görüşleri ($p=0,000<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki vardır. Öte yandan görüşülenlerin parti yöneticilerine yakınlığın parti içindeki vasfını etkileme durumu ile parti yöneticilerinin görev sürelerinin kısıtlanmasına dair görüşleri ($p=0,026<0,05$), parti içi işleyişin

demokratik olup olmadığına dair görüşleri ($p=0,032<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki vardır. Görüşülenlerin partiyi destekledikleri yıl ile parti yöneticilerinin görev sürelerine dair görüşleri ($p=0,000<0,05$), parti içi işleyişin demokratik olup olmadığına dair görüşleri ($p=0,000<0,05$), parti içi demokrasinin uygulanma düzeyine dair görüşleri ($p=0,000<0,05$), tercih edilmesi gereken aday tespit yöntemlerine dair görüşleri ($p=0,040<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Siyasi parti üyelerinde, siyasi tercihin adaydan ziyade siyasi partiden (ve onu temsil eden liderden) yana olması parti içinde demokratik olmayan uygulamaları meşrulaştırıcı yönde etkiler. Görüşülenlerin siyasi tercihlerinde siyasi partilerin belirleyiciliği (%86,5) parti içi işleyiş merkezîyetçi olsa bile demokratik olduğunu söylemeye sevk etmektedir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi siyasi partilerde parti içi işleyiş ve parti içi demokrasi uygulamalarına dair olumlu bir tablo çizilmiştir. Özellikle Ak Parti’de bu durum daha net görülmektedir. Görüşülenlerin desteklediği siyasi parti ile yerel ve genel seçimlerin siyasal katılımı sağlamada yeterli olduğunu düşünmesi ($p=0,000<0,05$ Ak Parti %80), parti yöneticilerinin uzun süre görevde kalmalarına olumlu bakması ($p=0,000<0,05$ Ak Parti %70,1), parti yöneticilerinin görev sürelerinin kısıtlanmaması gerektiğini ifade etmesi ($p=0,000<0,05$ Ak Parti %66,3), parti içi işleyişin demokratik olduğunu düşünmesi ($p=0,000<0,05$ Ak Parti %63,8) önceliğin siyasi parti olması mevcut duruma rıza gösterilmesine sebep olmakta ve demokratik olmayan uygulamalar ve merkezîyetçi anlayış için meşru bir zemin yaratmaktadır.

Parti içi demokrasinin işleyişi ile ilgili mevcut durum üye ve delegelerin partiye olan duygusal bağlılıkları ile meşrulaştırılır ve bu meşrulaştırılmış durumun yarattığı iklim, muhalif ya da tersine oluşumlara işaret eden talep ve uygulamaların oluşmasını etkiler. Yukarıda bulgular değerlendirilirken üye ve delegelerin parti içi demokrasiye dair görüşlerini tespit etmeye yönelik sorulardan, parti içi demokrasinin ve parti içi demokrasinin olmadığı bir siyasi partideki sorunların farkında olan, parti içi demokrasinin işlenmesi için yapılması gerekenleri bilen ve çözüm önerileri sunan ve parti içi demokrasinin gerekli olduğuna inanan (%96,3) bir parti tabanı mevcuttur. Görüşülenlerin parti içi demokrasi uygulamalarının işleyişi için yapılması gerekenleri ifade etmeleri, partilerdeki parti içi demokrasiye yönelik bir eksikliğin göstergesidir. Dolayısıyla parti tabanında parti içi demokrasi uygulamalarına yönelik potansiyel bir arzu bulunmaktadır. Diğer yandan parti içi demokrasi uygulamalarına yönelik potansiyel arzu talebe dönüşmemektedir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi parti içindeki merkezîyetçi uygulamalar, aday tespitinde yaşanan problemlere rağmen görüşülenlerin partiye olan duygusal bağlılıkları parti içi işleyişe dair olumlu cevaplar vermeye yöneltmiştir. Bu durum parti içi demokrasi uygulamalarının talep edilmemesine ve parti içinde etkin bir muhalefetin oluşmasına engel olmaktadır.

Öneriler

Çalışmanın bulguları doğrultusunda temel olarak parti içi demokrasinin istenilen düzeyde uygulanmamasının sebebi olarak bireyler tarafından temsil edilen siyasi kültürün farklılıklar içermesi daha çok öne çıkmaktadır. Demokratik bir yaşam tarzının bireyler tarafından birbirine benzer bir şekilde temsil edilmemesini ifade eden siyasi kültür anlayışı, siyasetle en çok ilgisi olan parti üyelerinde dahi farklılaşmaktadır. Demografik özellikler ve parti örgütlenmesiyle ilgili hukuki düzenlemelerin yetersizliği etkisinde şekillenen parti içi demokrasi anlayışının daha çok gelişmesi açısından ortaya konulabilecek önerilerin de birincisi sosyolojik ikincisi ise hukuki mevzuat ile ilgili olabileceği düşüncesindeyiz.

Sosyolojik öneri: Bireylerin demografik özelliklerinin geliştirilmesidir ki, bunlar;

Ortalama eğitim düzeyinin artırılması ve hemen her eğitim seviyesinde bireylerin demokrasi bilincini oluşturacak müfredata yer verilmesi gerekmektedir.

Modern toplumlarda eğitim, meslek gibi bireylerin toplum içindeki statüsünü belirleyici faktörler, nitelik anlamında ve uzun dönemde gelirin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlara gündelik yaşamını refah içinde sürdürecektir şekilde sahip olan bireyler daha özgür bir şekilde istemli davranışlar ve tutumlar geliştirebilmektedirler. Dolayısıyla ülke milli gelirinin büyümesi ve buna koşut olarak adil bir bölüşümle bireylerin gelir düzeyinin yükseltilmesi, onların beşeri sermaye özelliklerinin yanında sosyal ve kültürel sermayesini de nitelikli hale getirecektir. Bireylerin, demokratik tutum ve davranışları, yaşam tarzlarının bir parçası olacak şekilde geliştirebilmeleri bu sermaye özelliklerinin yükseltilmesiyle mümkün olacaktır.

Hukuki Öneri: Sosyolojik oluşum uzun süreli bir oluşum anlamına gelir. Modern toplumlarda bunun ortaya çıkartabileceği olumsuzlukların önüne geçmek için, tarihte hiç olmadığı kadar, hukuki kuralların ihdasına büyük önem verilmiştir. Hukuki kuralların zorlaması, toplumsal ilişki biçimleri, bireysel tutum ve davranışları, uzun bir dönemde sosyolojik bir gerçeklik haline de dönüştürebilmektedir. Bu nedenle demokrasinin temel ilkeleri ve konumuz açısından da parti içi demokrasiyi gerçekleştirmeye yönelik zorlayıcı hukuki kurallar oluşturulması bir çözüm olabilir. Bunun anayasal bir ilke olması hem iktidar partilerinin konjonktüre göre yasa çıkartmasını güçleştirecek hem de tüm partilerin uymak zorunda olacağı bir ilke olmasını sağlayacaktır. Mevcut durumda Siyasi Partiler Kanunu'nda parti içi demokrasi; örneğin önseçim yapılması tavsiyesini içermekle birlikte, buna uyup uymama konusunda siyasal partileri bağlayıcı bir hüküm bulunmamakta, bu da, parti bürokrasisinin demokratik olmayan etkisini güçlendirici bir potansiyel oluşmasına neden olmaktadır.

Kaynakça

- Bal, H. (2012). Nicel Araştırma Yöntemleri (1. Baskı). Isparta: Fakülte.
- Bosuter, K. (1969). Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi. Ankara: Ulusal.
- Çalışkan, K. (2016). Siyasal Kültür: Yeni Yaklaşımlara Genel Bakış. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 4(2), 23-45.
- Çam, E. (1993). Devlet Sistemleri (1. Baskı). İstanbul: Der.
- Çapoğlu, G. (1994). Türkiye’de Siyasal Tıkanıklığı Aşmak İçin (1. Baskı). Ankara: Stratejik Araştırma Vakfı.
- Duverger, M. (1998). Siyaset Sosyolojisi (1. Baskı). Ş. Tekeli (Çev.). İstanbul: Varlık.
- Görmez, K. (1999). Türkiye’de Siyasal Yapı ve Siyasal Kültür. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 13-18.
- Holden, B. (2007). Liberal Demokrasiyi Anlamak (1. Baskı). H. Bal (Çev.), Ankara: Liberte.
- Kışlalı, A. T. (1991). Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma (5. Baskı). Ankara: İmge.
- Kuş, H. (2010). Türkiye’de Siyasal Partilerin Gelişimi ve 1980 Sonrası Sağ Partilerde Parti İçi Demokrasi Sorunu. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Küçük, T. S. (2015). Parti İçi Demokrasi (1. Baskı). İstanbul: Oniki Levha.
- Likoti, F. J. (2005). Investigating Intra-party Democracy in Lesotho: Focus on Basuto land Congress Party and Basotho National Party. Eisa Occasional Paper, N.39, 1-12.
- Mumcuoğlu, M. (1982). Çağdaş Demokrasilerde Siyasal Katılma ve Türkiye’de Katılmanın Gelişimi. (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Mills, W. (1974). İktidar Seçkinleri (1. Baskı). Ü. Oskay (Çev.). Ankara: Bilgi.
- Önal, S. M. (2007). Türkiye’de Parti İçi Demokrasi: CHP ve AKP Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özbudun, E. (2011). Türk Anayasa Hukuku, (5. Baskı). Ankara: Yetkin.
- Özkul, M. (2002). Çalışma Sosyolojisi (1. Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Özkul, M. (2009). Mümtaz Turhan’da Batılılaşma Anlayışı. Yusuf Doğan (Ed.), aramızdan ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu içinde (s. 41-75). Ankara: Şahin.

- Özku, M. (2015). Kurumlar Sosyolojisi. Isparta: Fakülte.
- Öztekin, A. (2010). Siyaset Bilimine Giriş (6. Baskı). Ankara: Siyasal.
- Parlar, B. E. (2010). Kuruluşundan Günümüze Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Demokrasi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Roskin, M. G. (2011). Çağdaş Devlet Sistemleri (Siyaset, Coğrafya, Kültür) (7. Baskı). M. B. Seçilmişoğlu (Çev.). Ankara: Adres.
- Sarıbay, A. Y. (2001). Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler (1. Baskı). İstanbul: Alfa.
- Sartori, G. (1993). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş (1. Baskı). T. Karamustafaoğlu-M. Turhan (Çev.). Ankara: Yetkin.
- Schmidt, G. M. (2002). Demokrasi Kuramlarına Giriş (2. Baskı). M. E. Köktaş (Çev.). Ankara: Vadi.
- Teksoy, B. Y. (2010). Demokrat Partide Parti İçi Demokrasi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tezcan, M. (2013). Siyasi Parti Yasası Bağlamında Parti İçi Demokrasi İncelemesi. LEGES Kamu Hukuku Dergisi, 1(6), 36-45.
- Tuncay, S. (2000). Parti İçi Demokrasi ve Türkiye (2. Baskı). İstanbul: Gündoğan.
- Turhan, M. (1980). Garplılışmanın Neresindeyiz, Bütün Eserleri 1. İstanbul: Yağmur.
- Türk, H. S. (1996). Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları ve Türkiye için Yeni Bir Seçim Kanunu Önerisi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 44(1), 553-563.
- Türk, T.C. (2009). Parti İçi Demokrasi: CHP, MHP, ve Ak Parti. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Vergin, N. (2008). Siyaset Sosyolojisi (Kavramlar, Tanımlar ve Yaklaşımlar), (6. Baskı). İstanbul: Doğan.
- Weinber, C.(2012). Türkiye'de Demokrasiye Dışarıdan Bakış. Nihal Boztekin (Ed.), Demokrasi ve Siyasal Katılım içinde (s. 39-41). İstanbul: Ezgi.
- Yanık, M. (2002). Parti İçi Demokrasi (1. Baskı). İstanbul: Beta.